

Fekete Gábor

Terézvárosi mozaik

Ha valahol, hát Budapest VI. kerületében valóban megállapíthatják a helytörténészek, hogy minden viszonylagos. Valamikor réges-rég, jó kétszáz esztendeje, mammut városrész volt, hiszen a mai Angyalföld és Erzsébetváros is hozzátartozott; mégis csupán a „Felső-Külváros” szerény névvel illették a hatalmas területet. Most alig három négyzetkilométernyi helyet fognak körül közigazgatási határai, egész Budapesten csak két kisebb kerület található, mégis legbelső városrészeink egyike, szerves része a főváros főútjainak.

Érdekes néhány mondatban végigkísérni a furcsa karriert: hogyan lett a Pestet urató városrészből a főváros egyik legapróbb kerülete, miként vált szántóföldekből metropolisközponttá, amelynek harmincezer családi otthonában megközelítőleg 90 ezer ember él, biztosítva a Terézvárosnak a második legnagyobb népsűrűségű budapesti kerület kétes értékű címét.

A városrész története egyidős Pestével, ezért hát nem meglepő, hogy úgy kétszázötven esztendővel ezelőtt a mai November 7. tér házákkal, üzletekkel, autószerelővel, fényreklámokkal tarkított helyén szántók, kertek sorakoztak, egyszintes, náddal és szalmával fedett vályogépületekkel. Nem volt ez másképp a Nagymező utca vagy az Akácfa utca táján sem. Akadtak azonban még sivárabb környékek a hajdani Felső-Külvárosban: például a Szövetség utca—Szív utca vonalában településre alkalmatlan homokszirtok terült el. Feljegyzik a VI. kerület krónikásai azt is, hogy valahol a Lövölde tér táján lakott Salzer József német tanító, aki a nebulók okítása mellett, mintegy másodállásban, adószedői teendőket is ellátott, mellékfoglalkozásként pedig — évi 30 forint, nyolc akó bor és egy hízó ellenében — naponta köteles volt felhúzni a Városháza toronyóráját. Alighanem a toronyból nézte végig Salzer tanító úr az 1751. augusztus 4-i parádét, amely egyúttal névadó ünnepélyül is szolgált a városrésznél: két évszázad után ekkor, Mária Terézia és Ferenc császár látogatásakor látott először uralkodót Pest-

Buda. Ágyúörgés, harangzúgás, borivás, harmonika- és citeraszó, hétezer gyertyával világított ünnepi vacsora közepett vehette tudomásul a futóhomokon lépkedő, verejték- és fagyúszagú pesti polgár, hogy a fenséges vizit jutalma nem marad el: azon túl a látogatás helyszíne Terézvárosnak nevezetett. Újabb paradoxon: akkorigiban a „város” elnevezés tünt kissé elhamarkodottnak, ma viszont a „Teréz” — elavultnak.

Elérkezett a XIX. század fordulója, amikor is egy napon a König Gassén (az ifjabb korosztályok kedvéért: Király, majd Majakovszkij utca) két, külföldiesen öltözött úr sétált végig, élénk taglejtésekkel tárgyalva egymással: Valero Tamás és István. A pesti születésű, spanyol nemesi származású testvérpár úgy határozott, hogy jókora darab szántóföld-területeket vásárol a König Gassén, a Klein Akasien Gasse (Akácfa utca) és a Drei Trommel-Gasse (Dob utca) környékén. Néhány év alatt a selyemhernyó-tenyésztéshez nélkülözhetetlen eperfák sorával telepítették be a megvásárolt területet, majd a Király utcában felépítették az első pesti gyárat, amely aztán a terézvárosi lakosok tekintélyes részét foglalkoztatta a selyemgyártásban. Ez idő tájt látott munkához kétezer napszám a Városligetben, hogy ott lecsapolja a mocsarat, rác, szerb, horvát, magyar gyerek taníttatása immár a magyar ABC-re. A városrész házainak száma még mindig kétszeresen felülmúlja a Belvárosét, de az is igaz, hogy a másfél ezer lakóház között még jóval a szabadságharc éveitől is nyílt árkok „illatoznak” csatorna helyett. Az osztrák abszolutizmus éveiből mindenesetre két jellegzetességet feljegyzésre méltónak tartottak a krónikások: az áruval tömött, induló és érkező vonatokat az osztrák—magyar indóházból — a mai, Lenin körüli Sportáruház helyén —, és a közbiztonsági okok miatt felállított, gyéren pislá-

koló gázlámpákat a Király utcában. Mellesleg erről az eredetileg dűlőút szerepét betöltő utcáról feljegyzik, hogy kereskedelmét, valamint a mind népszerűbb Városligethez fűződő kapcsolatát tekintve a legforgalmasabb pesti utca volt. Levegőjét tekintve viszont a legbűzősebb: a járdaszélen húzódó fekete szennylé-patak híven fejezte ki a múlt századvégi környezeti ártalmakat.

A sugárútnak az építését is „levegőt Pest legsűrűbben lakott, legnagyobb városrészének!” — felkiáltással határozták el. A század utolsó harmadában az egész ország képviseltette magát a Terézváros születésénél, békési kubicosok, váci ácsok, Tolnából jött kőművesek sereglettek össze a Terézvárosban, hogy megalkossák az Oktogont, a Bazilika kupoláját, az új Nyugati pályaudvart és más nevezetességeket. Mellesleg a terézvárosiak, jó pesti szokáshoz híven, mindent kritizáltak az újdonságokból. A sugárutat azért, mert az építkezés felforgatta a környéket. Az Operaházat azért, mert „úgyis üres nézőterek előtt tartja majd előadásait...” A Nyugati pályaudvart azért, mert sokallták Párizsból hozott vasszerkezetének tonnánkénti 90 arany frankos árát. A vasutat azért, mert „még olyan tökélyre nem vitték, hogy az ember biztosan ülhetne benne, tiszteri egymás utáni menés rajta bizonyos halál...”

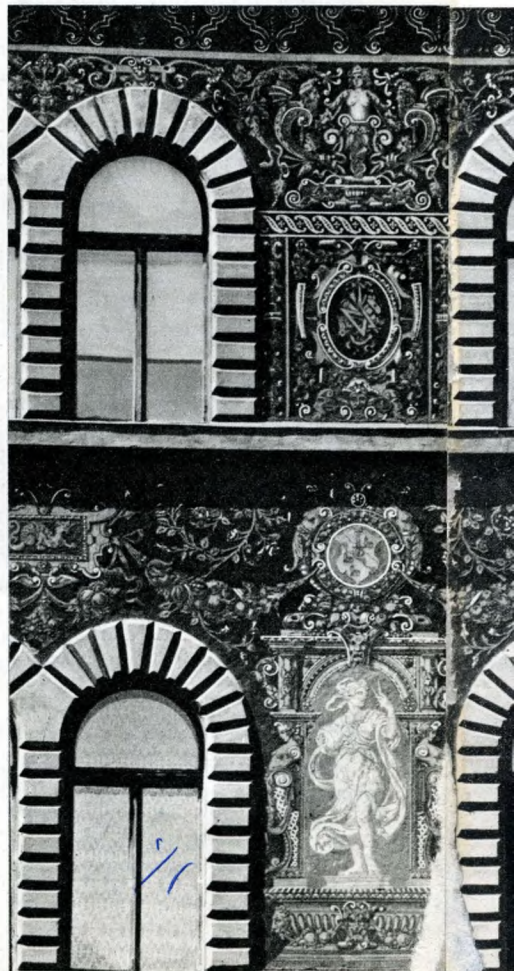
És következzenek egy idézet a Pesti Naplóból, amint az akkor alig néhány éve egyesített főváros legnagyobb, legnépesebb területéről, a 60 ezer lakosú Terézváros hétköznapjairól ír: „Az új utcákat először is kikövezik. Ha megvan, konstatálják, hogy a kövezés nem ér semmit, ha nincs gáz. Felszedik tehát a köveket, elhelyezik a gázcsöveket és megint lerakják a köveket. Akkor aztán az konstatálják, hogy vízvezeték is kellene, megint felszedik a köveket és elhelyezik a vízcsöveket, és újra lerakják a köveket. Akkor aztán felveszik a jegyzőkönyvbe, hogy a kövezet rossz, és kezdődik újra a tréfa. Így aztán örökké köveznek.”

Kísérteties hasonlóság a jelenkorral. Kérdezze csak meg bárki a terézvárosiakat, hogy mennyire szóról szóra így van napjainkban is, amikor a kerület-

ben kilométer-számra építik be és építik át a vízcsöveket, gázvezetékeket.

Andrássy úti paloták, fiákeres és autók. Millenniumi pompa, földalatti, Abbázia kávéház, Király Színház, Teréz körüti Orfeum. Ez is a Terézváros volt. Levegőtlen, túlszűfolt, mellékhelyiség nélküli bérlakások, lóhúszékek, zsúfolt zálogházak, nyilvános házak — ez is a Terézváros volt. Barikádok a Király utcában, vérvörös csüörtök, 1919. május elseje az Andrássy úton, majd a Britannia Szálló pokla. Aztán a Párizsi Nagyáruház alkalmazottainak mozgalma, az Aradi utcai Globus Nyomdában készített „Szocialista munkás”, az Ó utca 4-ben szerkesztett „100 százalék”, 1930. szeptember elsején százezernyi tüntető

A Népköztársaság útja

megintcsak az Andrássy úton, ahol majd másfél évtizeddel később a Szírcsoport kézigránát-csatára készült a nyilas központ ellen. Ez is a Terézváros volt. A Felső-Külváros egykori szántóföldjein immár száztízezer terézvárosi lakos otthonát bombázzák német repülők 1945 elején. Január 18-án az Andrássy út torkolatánál feltűnnek a szovjet tankok. A kerület történelme — Pest történelme.

*

Heves, Somogy vagy Nógrád megye székhelyének nincs annyi lakosa, mint a mai VI. kerületnek, a nemek szerinti eloszlás azonban minden bizonynyal kedvezőbb Egerben, Kaposvárott vagy Salgótarjánban, mint ebben a városrészben. Annak a ténynek a pontos felderítése, hogy a Terézvárosban je-

lenleg miért él csaknem 15 százalékkal több nő, mint férfi, a szociológusok dolga. A jelenségből adódó feladatok megoldása viszont a tanácsra tartozik. Ezek között szerepel például a bevásárlás megkönnyítése, amely — csupán első látásra nem tűnik problematikusnak. Elvégre hozzátétőlegesen félszáz Közért, 70 hús-, tej- és zöldségbolt, mintegy 20 háztartási- és illatszerbolt, két tucatnyi édességbolt, három áruház, egy vásárcsarnok és iparcikk-boltok dandárja kínálja áruját a kerület 62 utcájában, útján, terén. Nem is a mennyiséggel van baj; bár furcsa módon még mindig elkelne jó néhány új üzlet.

A VI. kerület éppúgy tranzit-városrész, mint a Nagykörút mentén fekvő, s kelet-nyugati keresztútvonalakkal rendelkező Erzsébetváros, Józsefváros és Ferencváros. Kis túlzással azt is

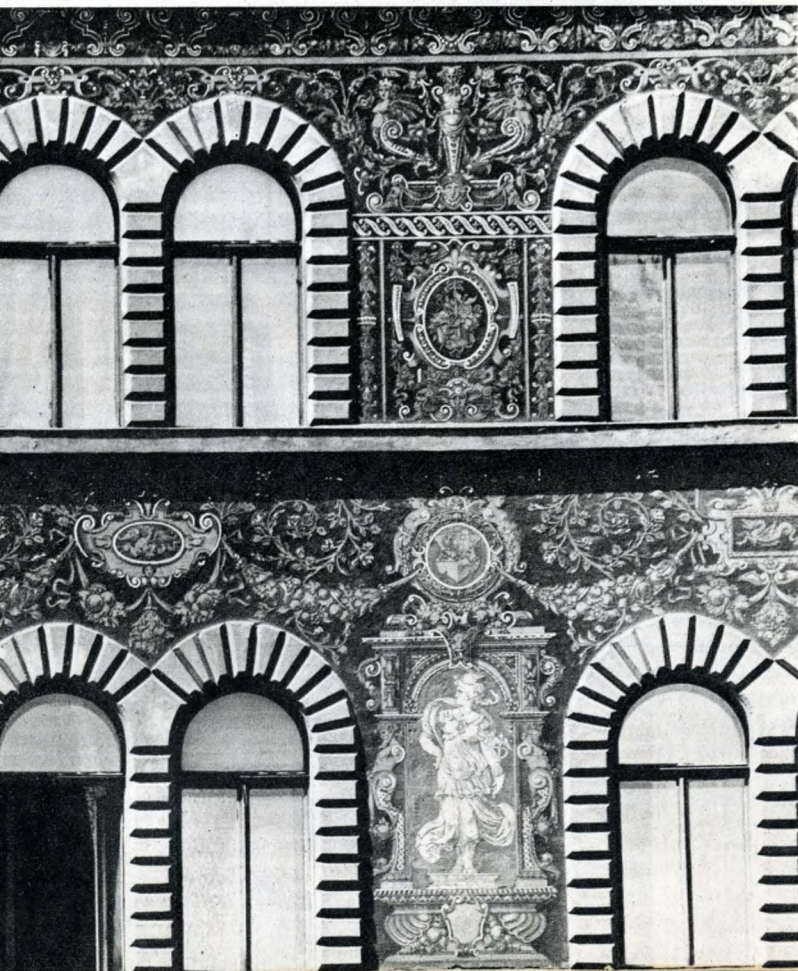
A Hajós utca

lehetne mondani, hogy Budapest a VI. kerületben vásárol be. A legutóbbi két év kerületfejlesztési programjában ezért is szántak kiemelkedő szerepet az üzlethálózat bővítésének, s még inkább modernizálásának. A Hunyadi téri csarnokban nyílt ABC-áruházzal, a Benczur utcai új húsbolttal, a Zichy utcai baromfiszaküzlettel, a November 7. téri és másik nyolc csemege üzlet bővítésével e tekintetben lezárult az első félideje a negyedik ötéves tervnek. Következik az 1974—75. évi kereskedelemfejlesztési program megvalósítása: 26 élelmiszerüzlet tatarozása, 12 millió forintos költséggel önkiszolgáló étterem építése a Népköztársaság útján, vegytisztító üzlet nyitása a Szófia utcában, háztartási és kisgépjavitó fiók létesítése, és így tovább. Hozzá kell tennünk, hogy az üzlethálózat gyarapításához még jócs-

kán akad tartalék terület. Hogy mást ne mondjunk: a Bajcsy-Zsilinszky úton egész háztömbök kínálják földszintjüket üzlethelyiségül, a lerakatok, kirendeltségek, raktárak helyett.

A népsűrűség és az átmenő forgalom oldaláról tekintve, kétségtelenül fejlesztésre szorul a kereskedelmi hálózat a Terézvárosban, még akkor is, ha peremkerületi szemszögből nézve valószínűleg üzletdömpinggel áll szemben a vásárló. Az üzletek és vendéglátó egységek nagy száma meglehetősen sajátos módon okoz gondokat a tanácsnak: a kerület kereskedelmi hálózata rendkívüli teherforgalmat igényel, márpedig a szállító gépkocsik a legtöbb kerületi üzletet és raktárt csak a járdára állva közelíthetik meg, hogy helyet szorítsanak a keskeny úttesteken a közlekedésnek. Ennek következménye az a külön kiadási rovat, ame-

Épülethomlokzat a Köröndön (Csigó László felvételei)

Az Operaház páholsorának részlete

lyet járdajavítás címszó alatt tartanak nyilván a tanácsnál. Nagyjából kivihe-
tetlennek látszik az a törekvés, hogy
a Munkácsy Mihály utca, a Hajós utca,
a Mozsár utca, a Paulay Ede utca, a
Lovag utca járdajavításaihoz évente
szükséges milliókat áthárítsák a vétkes
vállalatokra, amelyek végtére, nem is
vétkesek; az élelmiszert, iparcikkeket
végül is el kell fuvarozni az üzletekhez.

*

Néhány általános, tipikus budapesti
problémaként ismert jelenségben is
képes egyedül „produkálni” a VI. ke-
rület. Például a levegőszennyezettség
tekintetében a Nyugati pályaudvar fű-
tőházának és gőzmozdonyainak füstjé-
vel külön is „kérkedhet” a Terézvá-
ros. A házak, közutak itt is felfalták a
zöld területet. De az elmúlt ősszel
mégiscsak sikerült eredeti eszközök-
kel kiskaput nyitni a beépítettség fal-
lán, követendő példát állítva az egész
főváros elé; a Benczur utca egyik lakó-
háza mögött, elrejtve a terézvárosi
világ zajától, kismama-liget, nyilvános
pihenőpark nyílt pázsittal, nyugszék-
ekkel. A lakóházak állapota és az in-
gatlankezelés helyzete a múlt század
hetvenes-nyolcvanas éveiben meg-
indult — s jobbra azóta is érintetlen
— építkezések következményeként
épp oly kevésbé irigylésre méltó, mint
a budapesti kerületek többségében.
A kuriózum mégsem hiányzik: a jó-
zsefvárosi, az óbudai és az újpesti terü-
letek mellett a Terézváros is felirat-
kozott a rekonstrukciós programba,
még hozzá egyetlen utcával, a Szív utcá-
val. A tanuló fiatalság testedzési fel-
tételéi éppúgy kívánni valót hagynak
maguk után a VI. kerületben, mint a
fővárosi tanintézményeknél általá-
ban; de azért a Bajza utcai általános
iskola udvarán a közelmúltban adtak
át egy olyan tanuszodát, amelyhez ha-
sonló alig-alig akad Budapesten.

S ha már az iskolánál tartunk, né-

hány hangsúlyos szót megérdemel-
nek. Először azért, mert szép számmal
sorakoznak a kerületben: kilenc álta-
lános, ugyanannyi közép-, és két fő-
iskola van a Terézvárosban. Másodszor
azért, mert a tanintézmények közül
több matuzsálemi életkort ért meg,
„Felső-Külvárosi anyakönyvet” vall-
hat magáénak. A Karikás Frigyes álta-
lános iskola a legrégebb pesti polgári
fiúiskola: „született” 1870-ben. Négy
évvél öregebb a Hegedüs utcai álta-
lános iskola és kilencel a Szív utcai,
eredeti nevén „Községi Népi Elemi
Iskola”. A korelnök a Labda utcai
általános iskola, amelynek elődje —
még a Nagymező utcában — 1791-ben
nyílt meg. Ehhez képest ifjúnak számít
a Lovag utcai, amelyet 1855-ben léte-
sítették. A középiskolák is a XIX. szá-
zad szülöttei; a mai Varga Katalin szak-
középiskola és gimnázium például két
év híján száz esztendő.

Ezek után teljesen érthető, hogy
miért indított offenzívát a tanács az
iskolatatarozások frontján. Szinte vala-
mennyi tanintézmény kisebb-nagyobb
renoválására sor került az elmúlt há-
rom évben; gyáripár híján a vállalatok
— a Volán trösztől a MÁV Vezérgaz-
gatóságig, a MÉH-től a Hídépítőkhöz —
dícséretes energiával segítettek az is-
kolák fiatalítását, pénzzel és fizikai
munkával egyaránt. Szerződések egész
sorát kötötték a tatarozók és a tataro-
zottak; a vállalatok az iskolai szakköri
munka, a pályaválasztás, a fiatalok
nyári foglalkoztatása érdekében is
tettek egy s más; cserébe a pedagógus-
ok és a szülők a patronálók gyerme-
keinek korrepetálásáról, gyermekne-
velési tanácsadásokról gondoskodtak.

*

Nincs híján egyedi jelenségeknek a
kerület az ipari szolgáltatás terén sem.
A szocialista szektor kapacitása a leg-
utóbbi három-négy évben alig válto-
zott, a magánkisipari szolgáltatások

volumene pedig csökkent. Ilyen körülmé-
nyek között a kerületfejlesztési terv
ez irányú, kevés megvalósult program-
ja között kissé bizarrnak tűnik, hogy
az első helyen szerepel egy Révay utcai
nadrágszabóság megnyitása. Mellesleg
a VI. kerületben az elsők között bukott
meg a híradástechnikai és háztartási
gépek folyamatos javítását célzó, áta-
lánydíjas szerződési rendszer, még-
pedig azon, hogy a szerződéskötések-
kel megbízott házfelügyelők vajmi ke-
veset törődtek effajta funkciójukkal.

Sorolhatnánk még a „különcsége-
ket”, ehelyett csupán azt említjük
még meg, hogy a Terézváros büszkél-
kedhet az egy főre jutó eszpresszók,
cukrárszék, grill-üzletek, éttermek,
bárok, sörkertek számával. Meg kell
jegyezni, hogy egy eléggé rossz hagyó-
mányt — a fődetlen kanálisok egykori
városrészének hagyományát — bizo-
nyos mértékig, sajnos, ma éppen a
vendéglátóhelyek jó része örzi. A hely-
színi tapasztalatokat — a Népköztár-
saság útján éppúgy, mint a Bajcsy-Zsi-
linszky úton vagy a Lenin körút teréz-
városi oldalán, a mellékutcai vendég-
látó helyekről nem is beszélve — csak
mege erősíti az idei esztendő tervjavas-
latának egyik passzusa: „... a vendég-
látó egységekben törekedni kell a
konyhák, a funkcionális- és mellék-
helyiségek nagyobb tisztaságára...”

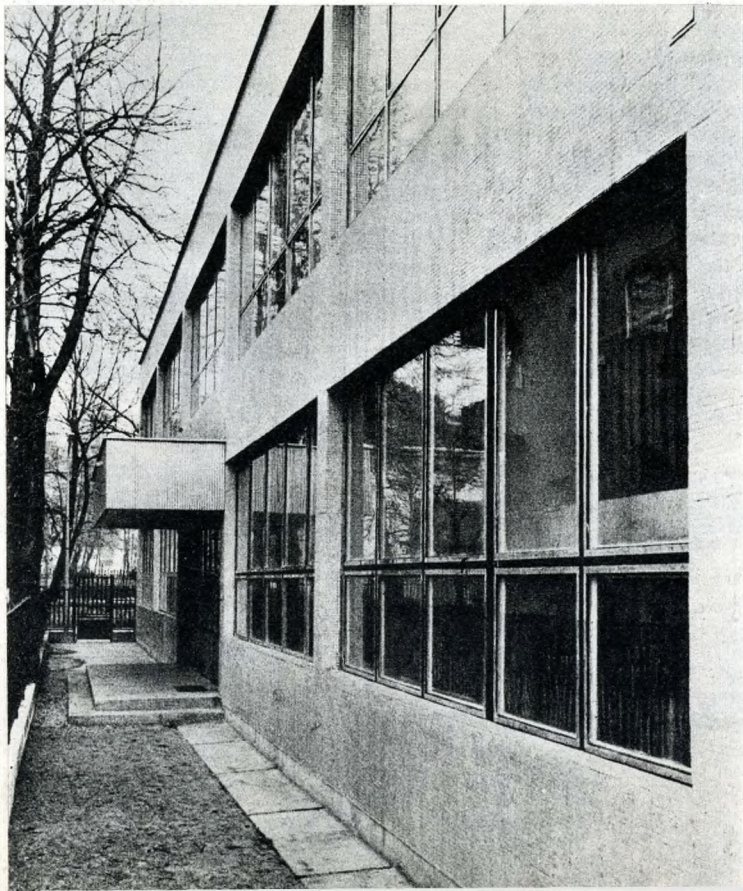
*

A nappali lakosság számát — ellen-
tétben más kerületekkel — a Teréz-
városban nem jegyzik. A kibernetika
eszközeire lenne szükség ahhoz, hogy
valamiféle adat napvilágra kerüljön a
terézvárosi népvándorlásról, amely-
nek oka itt éppenséggel nem az ipar-
ban keresendő: a kerület az összes
városrész közül alighanem a legszegé-
nyebb iparban, amelyet összesen há-
rom nyomda, és fél tucatnyi kisipari
szövetkezet alkot. Ellenben szól a
tranzitforgalom a főútvonalakon s a
kereskedelmen kívül a színházi ne-
gyednek (kilenc színházával vívja ki e
rangot a Terézváros), a követségi ne-
gyednek (15 ország külképviseleteinek
ad otthont a kerület), a szakszervezeti
negyednek (13 szakszervezeti köz-
pont található itt), ezenkívül épp egy
tucat országos jellegű intézmény, há-
rom mozi, három művelődési otthon,
s egy fő-pályaudvar tartja nyitva kapuit
a kerületen kívül élő budapestieknek
és a vidékieknek.

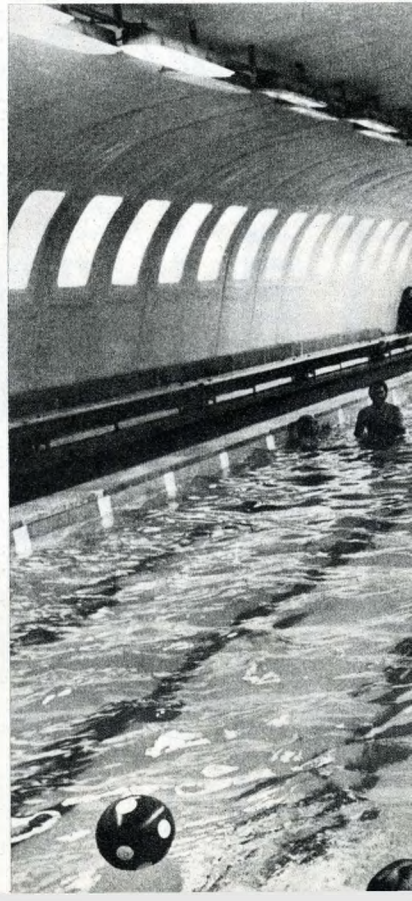
A „közületi” szektor terjedelme a
terézvárosi népsűrűséggel párosulva
magyarázza, hogy miért érdemelne a
Terézváros igazságosabb elosztást az
urbanizációtól. Példaként felhozhat-
juk, hogy ennyi, egymástól homlok-
egyenest különböző jellegű, beépítésű
és hangulatú utca, út, ennyi kontraszt,
mint amennyi ezen a belterületen,
a főváros harmadik legkisebb kerületé-
ben található, önmagában véve is ku-
riózum. Mégpedig nem mindig pozitív
előjellel. A Majakovszkij utca a körút
két oldalán — két külön világ; csakúgy,
mint a moszkvai méretekkkel versenyző
Dózsa György út, vagy a londoni Soho
szűk utcáit is megszégyenítő Vasvári
utca: a csendes Gorkij faszor és a zörgő
Váci út egy része; a villákkal szegé-
lyezett Délibáb utca és a barátságta-
lanul kietlen Csengery utca; a méltó-

Óvoda a Munkácsy Mihály utcában

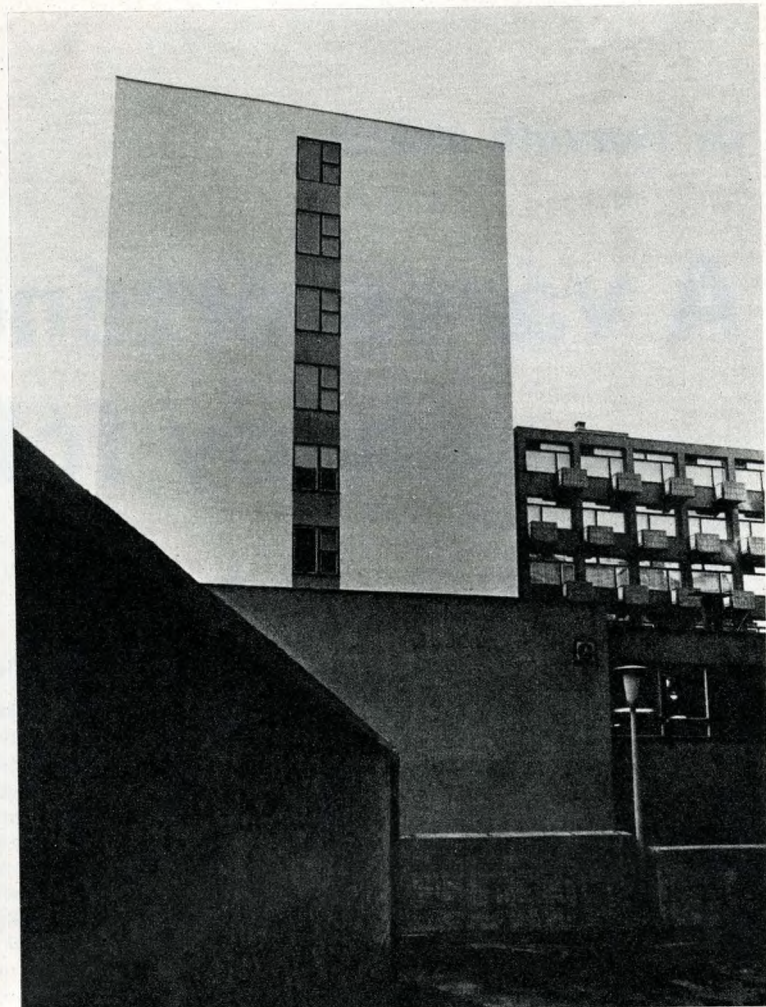

A Bajza utcai iskola uszodája

A Rudas László utca Nyugati pályaudvar melletti szakasza

A Benczur utcai SZOT szálló

ságteljes Körönd és a vásári Hunyadi tér vagy a kisstilű Lövölde tér.

Gyára, sporttelepe, lakótelepe, Százház utcája, metrója, felüljárója, termelőszövetkezete, egyeteme nincs a Terézvárosnak. Itt — természetesen az emberek, a lakosok élete mellett —

a 62 utca, út, tér adja Budapest eszeneciáját, képviseli a főváros összképét, átlagát. Az átlag, persze, nem elég, azon felül kell jutni.

A Népköztársaság útja, a Gorkij fasor, a Bajcsy-Zsilinszky út, a Dózsa György út szintjére.

A Divatcsarnokban

